

ANAYASA'DA SİYASİ PARTİLERLE İLGİLİ HÜKÜMLER (MUKAYESELİ BİR İNCELEME)

Yazan: Asis. Dr. Özkan TIKVEŞ

Giriş :

Siyasî partilere Anayasa metinlerinde yer verilmesi, İkinci Dünya Savaşından sonraya rastlar. Çünkü, savaşın bitiminden sonra partilerin gerek kuruluşları ve gerekse fonksiyonları bakımından alelâde derneklerden ayrı hükümlere ihtiyaç gösterdiği daha iyi anlaşıl-
mıştır. Nitekim, ilk defa 1946 tarihli Brezilya Anayasası (m. 141) ; daha sonra 1947 tarihli İtalyan Anayasası (m. 49) ; bir yıl sonra Alman Anayasası (m. 21) bu konuda hükümler getirmiştir (1).

Hemen şunu belirtmek gerekiyor : Anayasalardaki siyasî partilerle ilgili hükümler muhtevaca birbirlerinden farklıdır. Bunlar arasında Alman ve İtalyan Anayasalarındakiler 1961 Anayasamızın 56. ve 57 nci maddelerine kaynak teşkil ettikleri için özellikle bu iki yabancı anayasadaki hükümler üzerinde etraflıca duracağız. Bu iki Anayasa çağdaş Batı Demokrasisinin «partiler devleti» esasına dayanan bünyesini, Anayasa müessesesi olarak düzenlemişlerdir (2).

Zaten, partilerin, Anayasa müessesesi haline getirilişleri, onları hem denetim altına almak ve hem de keyfî müdahaleleri önlemek amacını gütmektedir.

---

(1) MAUNZ-DURIG: 2. Aufl., Art. 21, Randnmr. 137. Siyasî partiler konusunda «Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi» nde özel hükümler yoktur. Bu sözleşmede, partiler; m. 11'de düzenlenen dernek hürriyeti çerçevesinde düşünülmüştür.

(2) Gerhard LEIBHOLZ: Strukturprobleme der modernen Demokratie Karlsruhe 1958, Verlag C.F. Müller, s. 232
Verlag C.H. Beck, s. 73; MODEL - MULLER : Kommentar, KÖLN 1969, Verlag Dr. Otto Schmidt, s. 33.

Şimdi bu Anayasalardan en yenisi olan 1949 tarihli Alman Anayasasındaki hükümleri inceleyelim:

I — Mukayeseli Hukukta Partilerin Anayasa ile Düzenlenmesi

A — Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası.

Siyasî partiler, bu Anayasada önemli bir yer tutmaktadır. 23.5.1949 tarihli Anayasanın konuyla ilgili 21 inci maddesi gereğince, partiler, halkın siyasî iradesinin oluşumuna katılırlar. İşte böylece Anayasa müessesesi haline getirilen partiler, aynı zamanda birer dernek olarak Anayasanın 9 uncu maddesinin 1 inci fıkrasına da tâbidirler (3).

Alman Anayasasının siyasî partiler ile ilgili hükümleri partileri tanımayan Weimar Anayasasına bir tepki olarak hazırlanmıştır (4).

Bu hükümlerin ayrıntılarını düzenleyen bir SPK yapılmadan önce dahi Anayasa Mahkemesinin partilerin denetimi konusundaki bütün yetkileri uygulanmıştır. Çünkü, gerek doktrinde ve gerekse uygulamada m. 21/II'deki Anayasa Mahkemesinin kapatma yetkisi ile ilgili hükümlerin doğrudan doğruya uygulanacak hukuk kuralları oldukları hususunda hiçbir tereddüt yoktur. Alman Federal Anayasa Mahkemesi Kanununun 43 ile 47 nci maddeleri kapatma dâvasının usulünü düzenlemekte, Federal Seçim Kanununun 49 uncu maddesi ise, kapatılan partinin milletvekillerinin hukukî durumları ile ilgili bâzı kurallar koymaktadır (5).

Alman Anayasasının 21 inci maddesi, Federal Anayasa Mahkemesince etraflı bir şekilde yorumlanmıştır. Federal Anayasa Mahkemesinin içtihadına göre, bir parti, yalnızca hürriyetçi demokratik temel düzenin esaslarına tanımamakla Anayasaya aykırı olmaz. Mevcut düzene karşı aktif ve mücadeleci bir tavır takınması gerekir. Anayasanın söz konusu 21 inci maddesi, Ceza Kanununun 81 inci

(3) Theodor MAUNZ : Deutsches Staatsrecht, 16. Aufl., Munchen 1968, Verlag C.H. Beck, s. 73 ; MODEL - MULLER : Kommentar, KÖLN Verlag Dr. Otto Schmidt, s. 33.

(4) MAUNZ : Deutsches Staatsrecht, s. 83.

(5) RECHTLICHE ORDNUNGS DES PARTEIWESENS, 2. Aufl., Berlin, Verlag Alfred Metzner, s. 222; MAUNZ - DURIG : Kommentar, Art. 21, Rdnmr, 99.

maddesinde olduğu gibi, müşahhas fiil aramaz. Bir siyasî partinin yönetimi, esash bir şekilde ve daimî olarak hürriyetçi temel düzene karşı ve onu bertaraf etmek için mücadele ediyorsa, o parti anayasaya aykırıdır (6).

Şimdiye kadarki kararları ile Alman Federal Anayasa Mahkemesi, siyasî partiler konusundaki anayasa kurallarını geniş şekilde yorumlamış bulunmaktadır. Anayasadaki hükümlerin ayrıntılarını ise, 24 Temmuz 1967'de kanunlaşmış 27 Temmuz 1967 tarihli Federal Resmî Gazete'de (Bundesgesetzblatt) yayınlanan ve bir kısım hükümleri hemen yürürlüğe giren Alman Siyasî Partiler Kanununda yer almaktadır (7).

B — İtalya Cumhuriyeti Anayasası.

İtalya Cumhuriyetinin 22.12.1947 tarihli Anayasasının «Geçici ve yürürlükteki hükümler» başlıklı kısmının XII. bölümünde şu hüküm yer almaktadır :

«Kapatılmış olan faşist partisinin her ne şekilde olursa olsun tekrar kurulması yasaktır. — Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en az beş yıl içinde faşist rejimin sorumlu yöneticileri hakkında mevcut seçme ve seçilme hakları kanunla sınırlanır» (8).

İşte bu hükümle Faşist Partisinin yeniden kurulması yasaklanmıştır. Aynı Anayasanın 49 uncu maddesinde ise, «Bütün vatandaşlar, demokratik yollarla millî politikanın tespit ve tâyinine katılmak üzere partiler halinde serbestçe birleşmek hakkına sahiptirler.» hükmü vardır.

Görüldüğü gib, bu madde ile partilerin demokratik usullerle millî politikanın tespitine hizmet etmeleri öngörülmüş bulunmaktadır (9).

(6) BVerfGE., V, s. 85.

(7) Bkz. : BGBL, I, s. 773 (SORTORIUS, Erg Lfg. September 1967).

(8) DIE VERFASSUNG DER ITALLIENISCHEN REPUBLIK, s. 50.

(9) RECHTLICHE ORDNUNG DES PARTEIWESENS, s. 225.

C) Diğer Anayasalar

1929 tarihli Avusturya Federal Anayasası da partilerin faaliyetlerini teminat altına almış bulunmaktadır (10). Bunun dışında siyasî partilerin Anayasaya aykırılıkları konusunu hükme bağlayan Anayasal bir usul öngörülmemiştir (11).

Fransa'da 1946 tarihli Dördüncü Cumhuriyet Anayasası partilerin parlâmento çalışmalarına grup kurarak katılabileceklerini hükümü bağlamıştı. 1958 tarihli Beşinci Cumhuriyet Anayasası ise, partilerin seçimlerdeki rollerine işaret etmektedir.

1960 tarihli Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasınının 21 inci maddesinin 4 üncü fıkrasındaki hükümlerle «faaliyetleri Anayasa düzenini ihlâl eden tüzel kişiler yasaklanmış» bulunmaktadır. Bunun dışında siyasî partiler hakkında özel hükümler yoktur (12).

II — Türk Hukukunda Partilerin Anayasa ile Düzenlenmesi

1961 Anayasamızda siyasî partiler, iktidarda ve muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak Anayasanın birçok maddelerinde (m. 19, 22, 26, 29, 56, 57, 70, 79, 84, 85, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 109, 119, 120 ve 149) rejimin temelini teşkil eden kurallara aykırı amaç gütmeyen partilerin kuruluşlarının teşkilâtlanmalarının ve faaliyetlerinin serbest olduğu açıklanmış bulunmaktadır. İşte, bu hükümlerle, yürürlükteki Anayasamız, yabancı Anayasalarla kıyaslanırsa, siyasî partiler konusunda en ayrıntılı hükümleri ihtiva eden bir metin haline gelmiştir.

Anayasanın 57. ve 19 uncu maddelerinin son fıkralarındaki hükümler gereğince, «siyasî partilerin kapatılması ancak Anayasa Mahkemesi kararıyle mümkündür. Bu suretle, lâik ve demokratik Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğu

(10) Konrad HESSE : «Die verfassungsrechtliche Stellung der Politischen Parteien im modernen Staat» Bericht in: Die verfassungsrechtliche Stellung der politischen Parteien, Walter de Gruyter, Berlin 1959, s. 65.

(11) Erwin MELICAR : Verfassungsgerichtsbarkeit in Österreich, in «Verfassungsgerichtsbarkeit in der Gegenwart», s. 479.

(12) BLUMEL : Die Verfassungsgerichtsbarkeit in der Republik Zypern, in : «Verfassungsgerichtsbarkeit in der Gegenwart», s. 705.

esaslarına aykırı partiler Anayasa dışı ilân edilmiştir. Anayasadaki bu esasların ayrıntıları, 13.7.1965 tarihli ve 648 sayılı **Siyasî Partiler Kanununda** (13) gösterilmiştir.

Aşağıda Anayasadaki siyasî partilerle ilgili kurallar birer birer ele alınacaktır. Bu kurallara geçmeden önce Anayasadaki siyasî parti anlayışı üzerinde biraz duracağız. Genel Gerekçesi'nde de açıklandığı gibi, Anayasanın getirdiği yeniliklerden biri, **demokratik siyasî hayat** kavramına açıkça yer vermiş olmasıdır (Any. m. 56/son fıkra). Siyasî hayat, siyasî kuvvetlerin açıkça ve serbestçe hareket imkânını bulacakları bir ortamdır. Siyasî hayatın demokratik olabilmesi için iktidarın karşısında halkın fikrini, reaksiyonlarını kısa bir deyimle kamu oyunu açıklayacak, ortaya koyacak kanalize edecek vasıta ve müesseselerin bir hürriyet iklimi içinde çalışabilmeleri ; bu vasıta ve müesseseler üzerinde siyasî iktidarın baskısı, vesayeti olmamalıdır (14).

(13) Bkz. : RG. 16.7.1965 - 12050. 648 Sayılı Kanunun bütünü ile yürürlüğe girdiği tarihten itibaren dört yıldan fazla bir süre geçmiştir. Gerek yasama meclislerindeki görüşmelerinde ve gerekse doktrinde SPK. nun fazla ayrıntılı hükümler getirdiği ileri sürülmüştür. Siyasî partilerin kanunla düzenlenmesinde, Anayasanın çeşitli maddelerinde belirtilen parti hürriyetini zedelemeyecek bir çerçeve içinde kalınması lâzımdır. Aksi takdirde, siyasî partilerin bir serbest rekabet ortamında gelişerek, kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilmelerine imkân kalmaz.

Bu arada bir hususu daha belirtmek isteriz : Bir SPK. nun mevcut partilerin yapılarına uygun hükümler getirmesi beklenir. Yoksa, böyle bir kanundan beklenen sosyolojik gerçeklere sırt çevirerek kanun koyucunun «ideal» farzettığı yeni bir Türk Siyasî Parti tipi yaratmak olamaz. Bu müşahedemizi şunun için söylüyoruz : SPK. kabul edildikten sonra, bu kanundaki esaslar gözönünde tutularak siyasî partilerin hepsi tüzük ve programlarını gözden geçirmek, gerekli düzeltme ve ilâveleri yapmak durumunda kalmışlardır. Bu siyasî partilerin çoğu tüzüklerindeki değişimleri yaparlarken Siyasî Partiler Kanunu Alman SPK Tasarısından mülhem bulunduğu için Alman «Hıristiyan Demokrat Parti», «Sosyal Demokrat Parti» ve «Hür Demokrat Parti» tüzüklerinden yararlanmışlardır (Bkz. : Cumhuriyet Gzt., 24.10.1964). Zaten, kanunun Millet Meclisindeki görüşmelerinde şu tenkit ileri sürülmüştü :

«Ticaret Bakanlığının hazırladığı bir istihlâk kooperatifi veya bir memurlar kooperatifi gibi, tip bir tüzük yapmak suretiyle bütün siyasî partilere illâ bu kalıba gireceksiniz demeye hakkımız yoktur.» (MMTD., c. 26, s. 421).

(14) Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Genel Gerekçesi, IV. 2'deki «demokratik siyasî hayat kavramı ile ilgili haklar ve hürriyetler» başlığı altındaki açıklama.

İşte Anayasanın siyasî partilerle ilgili bütün hükümlerin düzenlenmesinde bu görüş esas alınmıştır. Bu suretle, siyasî partiler, kuruluş ve işleyişlerini teminat altına alan hükümlere tâbi tutulmuştur.

A) Lâiklik Esası ve Siyasî Partiler

Anayasanın partilerle ilgili olarak ihtiva ettiği en önemli hüküm, onların lâiklik esasına aykırı hareket etmelerini yasaklayan 19 uncu maddesinin son fıkrasında yer almaktadır. Zira, lâiklik meselesinde en önemli husus, teokratik rejimin bir daha avdet edememesi fikri etrafında toplanmaktadır. Anayasa bu anlamda lâikliği kabul etmiştir. Genel oyun kabul edildiği, fakat okuyup yazma bilenlerin sayısının düşük olduğu ülkemizde, halkın bir an gaflet göstermesinden faydalanılarak «teokratik devlet» hedefine ulaşılabileceğini gözönünde tutmak gerekir. Ve sonuç olarak vicdan hürriyeti ve lâiklik esası tamamen sona erebilir. Lâikliğin bir diğer önemli hususu veya bir başka deyişle en önemli sonucu, vicdan hürriyeti yani herkesin vicdanî kanaat ve inançta tam bir serbestliğe sahip olması ve istediği gibi din hürriyetini kullanabilmesidir. İşte biraz aşağıda nakledeceğimiz Anayasa hükmü bu iki önemli husustaki siyasî parti faaliyetleriyle ilgilidir.

Anayasanın 19 uncu maddesinin son fıkrası gereğince :

«Kimse, Devletin sosyal, iktisadî, siyasî veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa din kurallarına dayandırma veya siyasî veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkalarını bu yolda kıskırtan.. partiler, Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır.»

Görülüyor ki, bu hükümlerle siyasî partiler, derneklerden farklı bir düzenlemeye tâbi tutulmuştur. 19 uncu maddenin son fıkrasına göre, dernekler yetkili mahkemece kapatılabileceği halde, siyasî partiler ancak Anayasa Mahkemesince feshedilebilir. Şu halde, partilere mahsus ayrı bir teminat, Alman Federal Anayasasının 21 inci maddesinde olduğu gibi, Anayasamızda da kabul edilmiştir. Bunun dışın-

da siyasî partiler de genel anlamda birer dernektirler ve Anayasanın derneklerle ilgili 29 uncu maddesindeki hükümlere tâbidirler.

Yukarıda naklettiğimiz 19 uncu maddenin son fıkrasında «çık-
kar ; menfaat» karşılığı kullanılmıştır. Anayasanın 57 nci madde-
sinde de yer alan «temelli» kelimesi ise, «daimî, devamlı, sürekli» kar-
şılığıdır (15).

Anayasanın 19 uncu maddesine ait gerekçede, bu hükümlerin
vicdan hürriyetinin kötü kullanılmayacağı ve istismar kaynağı hali-
ne getirilemeyeceğini ifade etmek ve memleketimizin geçirdiği acı tec-
rübler dayanmakta ve hayatî bir ihtiyaca cevap vermektedir. Yine
gerekçeye göre : «Din ve vicdan hürriyetini tanımanın gayesi, hiçbir
zaman dinî duyguların siyasî alanda bir aldatma ve aldatma vası-
tası haline getirilmesi ve dinin din bezirgânlarının elinde kirletilmesi
imkânını yaratmak olmadığı, bilâkis, onu korumanın ve sağlamlaş-
tırmanın en esaslı bir şart olduğu kabul edilmek icap eder. Ancak de-
mokratik toplum hayatında pek önemli bir yeri olan siyasî partilerin
— 6187 sayılı kanunu derpiş ettiği üzere — herhangi bir sulh mah-
kemesi tarafından kapatılması caiz görülemeyeceğinden, bu yetkinin
sadece Anayasa Mahkemesine tanınması demokratik prensiplerin ica-
bıdır.» denilmektedir.

Sözü geçen 6187 sayılı Kanun «Vicdan ve Toplanma Hürriye-
tinin Korunması hakkında Kanun» başlığını taşımaktadır (16). Bu
kanunun 2 nci ve 3 üncü maddeleri, Siyasî Partiler Kanununun 131
inci maddesi gereğince siyasî partiler hakkında uygulanmaz.

Siyasî partilerin Anayasanın 19 uncu maddesinin son fıkrasın-
da yazılı amaçlara aykırı faaliyette bulunmamaları hususu Siyasî
Partiler Kanununun 94 üncü maddesi ile yasaklanmıştır. Siyasî Par-
tiler Kanunu, m. 154'teki (Diyanet İşleri Baş-
kanlığının genel idare içinde yer alması) konusundaki prensip hük-

(15) Bkz. : Ali Rıza Önder : Yasa Dili Sözlüğü, Ankara 1966, Türk Dil
Kurumu Yayını.

(16) Bkz. : R.G. 20.7.1953 - 8476. Bu kanunun 1 inci maddesi ile ilgili ka-
nun (No. 9 ; R.G. : 6.7.1960 - 10544). Söz konusu 6187 sayılı Kanunun 4 üncü
maddesi 171 sayılı Kanunla (18.2.1963 - 11337) yürürlükten kaldırılmıştır.

mün aykırı amaçlar güdemeyeceklerini 98 inci maddesiyle hükme bağlamış bulunmaktadır. Böylece Anayasanın birçok maddelerinin ve bütünüünün kaynağını teşkil eden ; ayrıca 153 üncü maddesinde ifadesini bulan ATATÜRK DEVRİMİ'nin temel amacı korunmuş olmaktadır (17).

B — Parti Kurma Hakkı ve Partilerin Siyasî Hayattaki Yeri.

Anayasanın 56 ncı maddesinde parti kurma ve partilere girme hakkı ayrı bir madde halinde hükme bağlanmıştır. Bu madde, aynı zamanda, parti kurma konusunda müsaade (izin) sisteminin uygulanamayacağını açıklamaktadır.

Nihayet söz konusu maddenin son fıkrasındaki hükümlerle muhalefetin farklı muameleye tâbi tutulmasını önleyici bir hüküm konulmuştur.

Yukarıda sözünü ettiğimiz Anayasanın 56 ncı maddesi şöyledir :

«Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir. — Siyasî partiler, önceden izin almadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar. — Siyasî partiler, ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.»

Görüldüğü gibi, bu maddedeki hükümlerle esas itibariyle «parti kurma hakkı» garanti altına alınmıştır. SPK nun 105. ve 106 ncı maddeleri gereğince, genel ahlâk ve âdaba aykırı amaçlar güden veya komünist, anarşist, faşist, nasyonal - sosyalist adlarla veya aynı anlama gelen adlarla siyasî parti kurulamaz.

Anayasanın 56 ncı maddesine benzer bir şekilde Alman Federal Anayasasının 21 inci maddesinde «Partilerin halkın siyasî idaresinin oluşuna katıldıkları ve kurulmalarının serbest olduğu» açıklanmıştır.

(17) Bkz. : TİKVEŞ: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması, (Anayasa Mahkemesi Kanunu ile Birlikte), İstanbul 1969, s. 261.

Anayasa Mahkemesi maddede geçen «serbestçe faaliyette bulunma» deyimini şöyle yorumlamıştır :

«Bu deyimden amaç, siyasî partilerin davranışları karşısına bir takım fiilî engeller ve müdahaleler çıkartılmaması olduğu gibi bunların Anayasa ile tanınmış haklarını kullanmalarına, kanunlarla dahi engellenememesi olduğu ortadadır» (18).

Sözü geçen Anayasanın 56 ncı maddesinin son fıkrasındaki hükmü, Anayasanın bir başka maddesi (m. 85/2) tamamlamaktadır. Buna göre, meclislerin iç tüzüklerinin ; siyasî parti gruplarının meclislerdeki bütün faaliyetlere kuvvetleri oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenmesi gerekir. Nitekim, Anayasa Mahkemesi de bir kararında bu hükmü şöyle yorumlamıştır :

«Demokratik idare anlayışı içinde bulunduğumuz yüzyılda daha da gelişmiş ve toplumda beliren bütün fikir topluluklarının elverdiği oranlarda meclislerde temsillerine olanak tanınması ; böylece sağlanan çoğunluk iktidar ; azınlıkta muhalefet olarak bütün eğilimlerin ülkenin yönetiminde etkilerini göstermelerinin sağlanması demokratik bir idarenin belli başlı nitelikleri arasında sayılmağa başlanmıştır» (19).

Görülüyor ki, Anayasanın 56 ncı maddesindeki hükümlerle siyasî partiler için tam bir serbestlik esası benimsenmiş bulunmaktadır. Yine aynı madde gereğince muhalefet partilerinin varlığına ve tenkit hürriyetine saygı gösterilmesi, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez şartı sayılmıştır. Hiç şüphe yok ki, bu temel şarta uyan bir iktidar karşısında, muhalefetin görevi de, demokratik siyasî hayatı ve dolayısıyla rejimi işlemez hale getiren davranışlardan kaçınmaktır. Zaten, bu kuralların dışına çıkılırsa, çok partili rejim, nihayet bir gün işlemez hale gelir.

Alman Federal Anayasa Mahkemesinin bir kararından (20) il-

(18) AnyMK., 3, 4 ve 6.5.1968 E. 968/15, RG. : 24.10.1968 - 13035 ; Düstur, 5 inci Tertip, c. VII, s. 2785.

(19) Aynı Anayasa Mahkemesi Kararı.

(20) Bu kararda «Siyasî Partilerin Anayasa yapısının ve Anayasada düzenlenmiş siyasî hayatın vazgeçilmez tamamlayıcı ve bütünleyici unsurları oldukları» belirtilmiştir. Bkz. BVerfGE., I. s. 225.

ham alınarak formüle edilen Anayasanın 56 ncı maddesinin son fıkrasındaki «Siyasî partiler, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır» cümlesi SPK nun 1 inci maddesinin ikinci fıkrasında aynen tekrar edilmiştir. Böylece «terbiyevî» bir fayda sağlamak istenmiştir.

SPK nun 3. ve 4 üncü maddeleri, incelemekte olduğumuz Anayasanın 56 ncı maddesindeki hükümleri, başka bir ifade ile düzenlemektedir. Kanunun «kuruluş ve çalışma serbestliği» başlığını taşıyan 3 üncü maddesi şöyledir :

«Siyasî partilerin kurulması serbesttir ; önceden izin alma şartına bağlı değildir. — Siyasî partiler, kanun çerçevesinde serbestçe faaliyette bulunurlar.»

Yine aynı Kanunun «üye olma ve üyelikten ayrılma serbestliği» başlığını taşıyan 4 üncü maddesinde ise, şöyle denilmektedir :

«Her Türk vatandaşı, kanunda ve parti tüzüğünde gösterilen şartlara ve usullere göre siyasî partilere üye olmakta ve dilediği anda üyelikten çekilmekte serbesttir. — Kimse aynı zamanda birden fazla siyasî partinin üyesi olamaz. Aksi halde üyelik sıfatı bu siyasî partilerin hepsinde sona ermiş sayılır.»

Anayasa m. 56 ile ilgili diğer bir hususta SPK nun 13 üncü maddesinde bulunmaktadır. Sözü geçen 13 üncü maddenin 4 - 5 fıkraları «ana muhalefet partisi» konusunda yeni hükümler getirmiştir. Buna göre hükûmete katılmayan siyasî partiler arasında Millet Meclisinde kırkbeşten az olmamak üzere en fazla milletvekiline sahip olan partinin genel başkanına ana muhalefet partisi sıfatıyla, Devlet protokolunda Başbakanın sonra ve Bakanlar Kurulunun diğer üyelerinden önce yer verilir. Ana muhalefet partisi liderine resmî taşıt aracı da tahsis edilir (SPK m. 13/IV, VI).

Anayasada muhalefet partilerine tanınan diğer imkânlar 26 ncı maddede açıklanmıştır. Buna göre, yalnız iktidar partisi (veya partileri) değil muhalefetteki partiler de kamu tüzel kişileri elindeki kitle haberleşme araçlarından eşitlik esaslarına uygun olarak faydalanırlar. Sözü geçen araçlara radyo ve televizyon dahildir. İşte böyle

bir hüküm, siyasî alandaki eşitliğin gerçekleşmesi için ve seçimlerin usulüne uygun surette cereyan edebilmesinin şartı olarak 26 ncı maddeye konulmuştur.

Söz konusu 26 ncı maddenin konumuzu ilgilendiren hükümleri şöyledir :

«... Siyasî partiler, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir. Bu faydalanmanın şartları ve usûlleri, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Kanun halkın bu araçlarla haber almasına, düşünce ve kanaatlara ulaşmasını ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu engelleyici kayıtlamalar koyamaz.»

Kitle haberleşme araçlarından faydalanma hakkı bakımından Anayasada yer alan hükümler bundan ibaret değildir. Yine aynı maksatlardır ki, 121 inci maddede radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özerk bir kamu tüzel kişisi olarak düzenlenmiş ve bunların radyo ve televizyon yayınlarını tarafsızlık esaslarına göre yapmaları bir Anayasa hükmü olarak konulmuştur. Zira, Radyonun partizan tutumu ve partizan bir yayın vasıtası haline getirilmesi, ülkemizde uzun yıllar ciddi bir huzursuzluk konusu olmuştur. Bu sebeple 121 inci maddedeki hükümlerle radyo ve bununla aynı şekilde mütalâa edilen televizyon özerkliği Anayasa teminatı altına alınmıştır. Bundan başka, Devlet tarafından kurulan veya Devlettten malî yardım alan haber ajanslarının da tarafsızlığı esas bir Anayasa hükmü olarak 121 nci maddenin son fıkrasında yer almıştır.

Bütün bu hükümlerle siyasî partiler arasında kitle haberleşme araçlarından faydalanma bakımından fark gözetilmesi önlenmek istenmiştir. Bu faydalanma, özellikle seçim öncesi propaganda sürelerinde büyük önem kazanır (21).

(21) Çeşitli siyasî partilerin Türkiye radyolarının siyasî partilerle ilgili olarak yapılan yayınlarda tarafsız davranmadığı hakkındaki şikâyetler için bkz.: RG. 10.5.1968 - 12895 ; 15.5.1968 - 12899 ; 8.6.1966 - 12317.

C — Partilerin Uyacakları Kurallar ve Anayasa Mahkemesinin Denetimi.

Siyasî partiler konusunda en önemli ve ayrıntılı hükümler Anayasa . 57'de yer almıştır. Bu hükümler, 1949 tarihli Federal Almanya Anayasasının 21 inci maddesi hükmünden mülhemdir. Sözü geçen madde hükmü aynen alınmış değildir. Sadece kabul edilen esaslar aynıdır. Anayasamızın 57 nci maddesi, daha ayrıntılı hükümler getirmektedir. Alman Anayasasının 21 inci maddesinden başka İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 10 uncu ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 17 nci maddesi de gözönünde bulundurulmuştur.

İncelemekte bulunduğumuz 57 nci maddenin en önemli özelliği siyasî partileri düzenlemek üzere özel bir kanunun çıkarılmasını öngörmesidir. İşte yürürlükteki 13.7.1965 tarihli ve 648 sayılı «Siyasî Partiler Kanunu» bu emrin bir gereği olarak yapılmıştır (22). Hatırlamalıyız ki, Alman Anayasasının 21 inci maddesinin üçüncü fıkrasında aynı husus öngörülmüş ve bunun üzerine orada da bir partiler kanunu yapılmıştır (23).

«Partilerin uyacakları esaslar» başlığını taşıyan 57 nci maddenin ilk fıkrasına göre «Siyasî partilerin, tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır.» Aynı maddenin son fıkrasında ise «siyasî partilerin kapatılması hakkındaki dâvalara Anayasa Mahkemesinde bakılır ve kapatma kararı ancak bu mahkemece verilir.» denilmektedir.

Siyasî partilerin kapatılması konusunda karar vermeğe yetkili tek merciin Anayasa Mahkemesi olduğu Anayasanın 19 uncu maddesinin son cümlesinde de açıklanmıştır.

Bu hükümlerin kabul sebebi olarak 57 nci maddeye ait gerekçe de şöyle denilmektedir :

(22) R.G.: 16.7.1965-12050.

(23) Bkz. : Yukarıda, Bölüm I, 3, s. I, A.

«Devlet hayatında olağanüstü bir role sahip olan siyasî partilerin demokrasi düzenini ve Cumhuriyetin ilkelerini tahrip edici bir kuvvet haline gelerek cemiyeti felâkete sürüklemesi karşısında Devletin seyirci kalamayacağı aşikârdır. Bu sebepledir ki, tasarıda yeni Alman Anayasasında olduğu gibi, Devlete veya demokratik nizama cephe alan partileri kapatma esası yer almıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ve Avrupa İnsan Hakları Anlaşmasında da aynı esas hürriyeti tahribe muncer olan bir hürriyetin tanınmamış olduğu ifade edilmek suretiyle benimsenmiştir»

Anayasa Mahkemesinin siyasî partiler konusundaki diğer yetkilerinin kapsamı 57 nci maddenin ikinci fıkrasında açıklanmıştır. Buna göre siyasî partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap verirler.

Sözünü ettiğimiz bu hüküm, partilerin gelir ve giderlerinin Anayasa Mahkemesince denetlenmesine imkân vermektedir. İşte, Anayasamızın 57 nci maddesinin Alman Anayasasınının 21 inci maddesine nazaran farklı bir yanı da bu hükümde kendisini göstermektedir. Zira Alman Anayasası, partilerin malî denetim konusunda Anayasa Mahkemesini görevlendirmemiştir. Sözünü ettiğimiz Anayasanın 21 inci maddesinin ilk fıkrasının son cümlesinde «Partiler, malî kaynakları hakkında alenen hesap vermek zorundadır» hükmü mevcuttur.

Görülüyor ki, partilerin gayrimeşru gelir kaynaklarına sahip olmaları, siyasî hayatın ve dolayısıyla rejimin varlığını tehlikeye sokacak bir husus olarak gözönünde tutulmuştur. Çünkü, iktidar partisi manevî tazyik ile kitle halinde hibeler sağlamak isteyebilir. Nitekim, özellikle 1950 - 1960 arasında geçirilen tecrübelerden sonra bunu önleyecek hükümler konulması pek isabetli olmuştur. İşte, partilerin gelir ve giderlerinin açıklığını sağlamak ve bunun denetlenmesini Anayasa Mahkemesine vermek yolu bu sebeple tercih edilmiştir (24).

Buraya kadar söylediklerimizden çıkan sonuç şu olmaktadır :

(24) Bkz.: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması, s. 140.

Anayasanın gerek 19. ve gerekse 57 nci maddesinin hükümleri gereğince siyasî partilerin, daha önce olduğu gibi, bir sulh mahkemesi tarafından kapatılması önlenmiştir. Bu konuda, Devlet hayatında en önemli kararlar vermeğe yetkili ve Anayasa yargısının (25) en üst mercii olan en yüksek mahkeme yani Anayasa Mahkemesi görevlendirilmiştir. Böyle bir düzenleme, partilerin arzettiği önemin, tabii sonucudur. Zaten, siyasî partiler gibi, Devlet hayatında büyük rolü ve önemi bulunan kuruluşların, herhangi bir dernekle aynı hükme tâbi olması ne ihtiyaçlara ve ne de onlara tanınması gereken teminata uygun düşer. İşte, bu sebeplerle, partilerin denetlenmesi hususunda Anayasa Mahkemesinin görevlendirilmesi yerinde olmuştur.

Bu arada belirtelim ki, maddede geçen «demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkeleri» Anayasanın başlangıcında ve m. 2'de «Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği» esası m. 3'te yer almıştır. Bundan ayrı olarak 19 uncu maddenin son fıkrasında yazılı lâikliğe aykırı fiillerin işlenmesi halinde, derneklerin yetkili mahkemece, partilerin ise, Anayasa Mahkemesince temelli kapatılacağı yazılıdır. Şu halde, m. 57/son fıkra karşısında 19 uncu maddenin son fıkrasındaki «Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır» ibâresi tekrardır.

Anayasanın 57 nci maddesi ile ilgili olarak söylenebilecek bir diğer husus şudur : Türkiye'de yayınlanan gazete ve dergiler (haber ajanslarının bültenleri dahil) ancak bu maddede yani 57 nci maddede yazılı fiillerden mahkûm olma halinde mahkeme kararı ile kapatılabilir (Any. m. 22/son fıkra). Kapatma kararının hangi mahkemece verileceği — 19 uncu maddenin aksine — açıklanmamıştır. Prof. HIRSCH, bu sebeple, haklı olarak, Anayasa Mahkemesinin parti organı gazete ve dergi gibi mevkuteleri kapatabileceğini belirtmekte-

---

(25) Bu terim şöyle tarif edilmiştir : «Anayasaya riayeti sağlayan her çeşit yargı faaliyetine **A n a y a s a Y a r g ı s ı**» denir (Bkz. : Verfassungsgerichtsbarkeit der Gegenwart, Berlin - Köln Carl Heymanns Verlag Kg., 1962, ş. XI. Yukarıdaki tarif, Anayasa Yargısı konusunda tertiplenen kollogyumda genel olarak benimsenmiştir. Bu kollogyumda, Anayasa Yargısı teriminin yalnız kanunların değil, diğer hukuk metinlerinin de Anayasaya uygunluğunun yargı yolu ile denetlenmesini sağlamak üzere kullanılması gerektiği belirtilmiştir (Aynı yerde).

dir (26). Şimdiki halde ne 5680 sayılı Basın Kanunu, ne Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkındaki 44 sayılı Kanunda ve ne de 648 sayılı SPK da bu hususu düzenliyen herhangi bir hüküm mevcut değildir. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin gazete ve dergi gibi mevkuteleri Any. m. 22/son fıkra gereğince kapatabilmesi hususunda ayrıca bir prosedür kanunu çıkarılmasına ihtiyaç yoktur. Fakat, bu görüş karşısında denilebilir ki, Anayasa m. 147 ile Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki 44 sayılı Kanununun 20 inci maddelerinde Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri birer birer gösterilmiştir. Bunlar arasında gazete ve dergi kapatma yetkisi yer almamaktadır. Bu görüşe karşı şu hususu hemen belirtmeliyiz ki, 44 sayılı Kanunun, 32/1'de Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun uygulanacağına dair hüküm yer almış bulunmaktadır. Bu konuda vardığımız sonuç budur. Lâkin, Anayasa m. 22/son fıkranın uygulanmasında düşülebilecek tereddütleri yok etmek için bu hükmün ayrıntılarının üç kanundan (44 sayılı Kanun — SPK — Basın Kanunu) birinde belirtilmesine ihtiyaç, hattâ lüzum vardır. Zira, Anayasa Mahkemesi 648 sayılı SPK çıkarılmadan önce, Anayasanın kendisine verdiği yetkileri kullanamayacağı içtihadında bulunmuştur (27).

Görülüyor ki, Anayasanın 22 nci maddesinin son fıkrasındaki hüküm bir yana bırakılırsa, öteki bütün haller bakımından 57 nci maddede açık hükümler vardır ve bu hususlarda Anayasa Mahkemesinin yetkili olduğu açıklanmıştır. Böylece, parti kapatma konusunda kanun koyucunun yetkileri sınırlandırılmış olmaktadır. Anayasa m. 22/son fıkrasındaki hüküm, Temsilciler Meclisinde görüşülürken Komisyon Sözcüsünce «Devletin elinde meşru müdafaa» aracı olarak nitelendirilmiştir (28). Yine sözcüye göre «Partiyi kapatıp bunun organı olan bir gazeteyi kapatamıyorsak, bu pek garip bir durum olur. Bunun şüphesiz bir kanunla düzenlenmesi gerekir» (29).

Görülüyor ki, Anayasamız gerek bu ve gerekse siyasî partilerle ilgili öteki hükümlerinde hürriyet adına hürriyeti yok etmek iste-

(26) Ernst E. HIRSCH : Die Verfassung der Türksichen Republik, Frankfurt am Main - Berlin 1966, Alfred Metzner Verlag, s. 52.

(27) Bu hususta bkz. : Aşağıda Bölüm IV.

(28) Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c. III, s. 552 - 553, 516.

(29) Aynı yerde.

yecek partilere ve onun yayın organlarına karşı kendisini koruyacak tedbirleri öngörmektedir. Böyle bir parti hürriyetinin kaynağı, hiç şüphesiz, «Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi» olarak anılan andlaşmanın 17 nci maddesinde ifadesini bulan ilkedir (30).

Anayasanın yukarıda incelediğimiz 57 nci maddesindeki esaslar, SPK nun birçok maddelerinin konusunu teşkil etmiştir. SPK nun özellikle 108. ve 129 uncu maddeler, bu konuyu ayrıntılarıyla düzenlemiş bulunmaktadır. Bu hükümlerden başka, Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkındaki 44 sayılı Kanunun birçok maddelerinde (m. 20, 32, ek m. 2) bu hususta ayrıntılı hükümler vardır.

D — Partilerle İlgili Diğer Kurallar.

Belirttiğimiz gibi, Anayasada partilerle ilgili olarak birçok hükümler yer almaktadır. 19., 22., 56. ve 57 nci maddelerde mevcut hükümlerden başka çeşitli maddelerde yer alan diğer hükümleri şöyle sıralayabiliriz :

1 — Any. m. 70/2 (Tabiî Üyelik ve Herhangi Bir Partiye Giriş).

Anayasanın 70 inci maddesinin ikinci fıkrası gereğince ; 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı kanununun altında imzaları bulunan Millî Birlik Komitesi Başkan ve üyeleri, yaş kaydı gözetmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabiî üyesidirler. Tabiî üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin bağlı buldukları hükümlere tâbidirler. Ancak, haklarında, bu Anayasanın 73 üncü maddesinin 1 inci ve 2 nci fıkraları ve 10 uncu geçici maddesinin 1 inci fıkrası hükümleri uygulanamaz. Tabiî üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasî partiye girenlerin tabiî üyelik sıfatı, partiye girişinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer.

(30) Söz konusu 17 nci madde aynen şöyledir : «Bu Sözleşme hükümlerinden hiçbirisi bir Deeelete, topluluğa veya ferde, işbu Sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya sözü geçen Sözleşmede öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara tâbi tutulmasını hedef tutan bir faaliyete girişmeye veya harekette bulunmaya mâtuf herhangi bir hak sağladığı şeklinde yorumlanamaz.» (Bu hususta bkz. : Kemâl Fikret ARIK : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Ankara 1965, Ankara Hukuk Fakültesi Yayını, s. 111).

Kurucu Meclis Anayasa Karma Komisyonunun 25.5.1961 tarihli raporunda yukarıdaki hükmün kabul sebebi şöyle açıklanmıştır :

«... bir tabii üyenin siyasî bir partiye girmesi halinde, Cumhuriyet Meclisinin (Senatosunun) seçimle gelen üyeleriyle eşit şartlar içinde siyasî hayata devam etmesi gerektiğinden, tabii üyelik sıfatının partiye giriş tarihini takiben yapılacak ilk Cumhuriyet Meclisi (Senatosu) üyeliği seçiminde sona ereceği tasrih olunmuştur» (31).

Nitekim, tabii üyelere Sıtkı Ulay, 1962'de kurucu üye sıfatıyla bir partiye girdiğinden Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunu 16.11.1966 günkü toplantısında üyeliğinin düştüğüne karar verilmiştir (32).

2 — Any. m. 79/son fıkra (Yasama Dokunulmazlığı ve Parti Meclis Gruplarında Görüşme Yasağı)

Anayasanın 79 uncu maddesinin son fıkrasındaki hüküm gereğince meclislerdeki siyasî parti gruplarında yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz.

Belirttiğimiz bu hüküm, siyasî parti gruplarında yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamamasını ve karar alınmamasını sağlamak maksadını gütmektedir. Böyle bir hükmü isabetli bulmak gerekir. Zira, yasama dokunulmazlığı meselesi kazaî konularla yakından ilgilidir. Bu dokunulmazlık, kendi meclisinin bir kararı ile kaldırılınca; T.B.M.M. üyesi tutulabilir, sorguya çekilebilir, tutuklanabilir ve yargılanabilir. İşte, böyle önemli bir konuda meclislerdeki siyasî parti gruplarının prensip kararlarına varmaları ile çoğunluğu elinde bulunduran partinin meclis grubu, muhalefet partilerine mensup üyelerin sayısını azaltmak için sık sık bu yola başvurulabilir. Bundan başka, partiler arasındaki sert mücadeleler grup kararlarını da etkileye-

(31) Bu hususta bkz. : TMTD., c. III, s. 410 - 411 ; c. IV, s. 528 - 529 ; c. V, s. 575 - 578 ; Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, c. II, s. 93.

(32) Bkz : Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması, s. 162.

bileceğinden dokunulmazlığının kaldırılması gerekmeyen karşı partiden bir üye; böylece dokunulmazlığını kaybedebilir. Misâl olarak belirttiğimiz bu ihtimalleri daha da çoğaltmak elbette ki, mümkündür. İşte, bu sebeplerle, Anayasanın 79 uncu maddesinin son fıkrasındaki bu hükmü yerinde bulmaktayız.

3 — Any. m. 84 (Başkanlık Divanı ve Parti Meclis Grupları)

Meclis Başkanlık Divanının tarafsızlığını sağlayacak ve siyasî grupların Meclis çalışmalarının temel unsurları olarak bu çalışmalara katılmalarını sağlayacak hükümler Anayasanın 84 üncü maddesinde yer almıştır. Bu madde gereğince ; Meclislerin Başkanlık Divanları, o Meclisteki siyasî parti gruplarının kuvvetleri ölçüsünde Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur. Yine aynı maddeye göre, Meclis Başkanlıkları için siyasî parti grupları aday gösteremezler.

84 üncü maddenin üçüncü fıkrası gereğince ; Başkanlar ve Başkanvekilleri, üyesi buldukları siyasî partilerin veya siyasî parti gruplarının Türkiye Büyük Millet Meclisinin içindeki ve dışındaki faaliyetlerine ... katılamazlar ; Başkan oy kullanamaz.»

Görülüyor ki, bu hükümler, yasama meclisleri çalışmalarının dürüstlük ve verimlilik esaslarına uygun olarak yürütülmesi amacı ile konulmuştur. Böylece, hem Başkanlık Divanlarının tarafsızlığı sağlanmak istenmiş ve hem de, parti meclis gruplarının yasama meclis çalışmalarının temel unsurları olarak bu çalışmalara kuvvetleri oranında katılmaları temin edilmek gayesi güdülmüştür. Bu hususta tamamlayıcı nitelikteki diğer hükümler Anayasanın 85. ve 94 üncü maddesinde yer almıştır. Bu madde gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzük hükümleri siyasî parti gruplarının Meclislerin bütün faaliyetlerine kuvvetleri oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir. Ve siyasî parti grupları, en az on üyeden meydana gelir. Meclis grupları ile ilgili başlıca hükümler, Siyasî Partiler Kanununun m. 18 - 26 ; T.B.M.M. Dahili Nizamname m. 22/2 ile Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü m. 14 - 15'de düzenlenmiştir. Bu hükümler gereğince, parti grupları, yasama meclislerinin çalışmaları ile ilgili faaliyette bulunmak üzere teşkil edilebilir. Gruplar on üyeden az olamaz. Hiçbir siyasî partiye mensup olmayan üyeler de grup kurabilir. Lâkin, bunlar parti gruplarına tanınan haklardan yararlanamaz-

lar. Bir partinin üç meclis grubu kurma hakkı vardır : Bu gruplara «Millet Meclisi Grubu» ve «Cumhuriyet Senatosu Grubu» adı verilir. İki grubun bir arada yaptığı toplantıya ise, «Türkiye Büyük Millet Meclisi Ortak Grubu» adı verilir. Grup toplantıları gizli olmakla beraber görüşmeler ve kararlar yayınlanabilir (33). Gruplarda soruşturmayla ilgili görüşme yapılamaz (34).

İşte, Anayasada ve diğer hukuk metinlerinde (mevzuatta) mevcut siyasî parti grupları ile ilgili başlıca hükümler bundan ibarettir. Bu hükümler, parti içi demokrasinin sağlanması bakımından büyük önem taşımaktadır. Esasen, partilerin iç çalışmalarının ve faaliyetlerinin demokrasi kurallarına uygun olması Anayasanın bir diğer maddesinde (m. 57/3) belirtilmiştir.

Siyasî parti grupları konusunda bir diğer hüküm Anayasanın 89 uncu maddesinde yer almıştır. Buna göre, siyasî parti grupları, Millet Meclisinde «gensoru» önergesi vermeye yetkilidir. Ve bunun görüşülmesi sırasında siyasî parti grupları adına birer milletvekili konuşabilir.

4 — Any. m. 92/8 (Siyasî Partilerle İlgili Kanunların Görüşülmesi ve Kabulü)

Kanunların görüşülmesini ve kabulünü hükme bağlayan Anayasanın 92 nci maddesinin 8inci fıkrasında siyasî partilerle ilgili tasarı ve tekliflerin kabulünde ve reddinde bazı özel hükümler konulmuştur. Buna göre, karma komisyonunun kurulmasını gerektiren hallerde, karma komisyon raporu Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısında görüşülür ve karara bağlanır. Bundan başka, sözü geçen fıkrada, siyasî partilerle ilgili teklif ve tasarılar konusunda bazı hükümler yer almıştır.

5 — Any. m. 95/2 (Cumhurbaşkanlığı ve Parti Üyeliği)

Cumhurbaşkanının seçimini ve tarafsızlığını hükme bağlayan Anayasanın 95 inci maddesinin ikinci fıkrasında «Cumhurbaşkanı se-

(33) Bu hususta bkz : Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması, s. 180-181.

(34) T.B.M.M. Birleşik Toplantısı İçtüzüğü, m. 22 (Any. m. 90).

çilenin partisi ile ilişiği kesilir» hükmü mevcuttur. Bu hüküm, Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığının bir teminatı olarak kabul edilmiştir.

6 — Any. m. 109 (Geçici Bakanlar Kurulu ve Partiler)

Seçimlerde geçici Bakanlar Kurulu kurulmasını öngören Anayasanın 109 uncu maddesinin üçüncü ve dördüncü fıkraları, böyle bir durumda siyasî parti gruplarından alınacak bakan sayısını hükme bağlamakta ve bununla ilgili olarak uygulanacak hükümleri göstermektedir.

7 — Any. m. 119 (Memurların Siyasî Partilere Girememesi)

Memurların siyasî partilere girememesi ile ilgili olarak Anayasanın 119 uncu maddesinde yer alan yasak, Devlet memurlarının tarafsızlığını sağlama ve bazı usulsüz davranışları önlemek amacıyla konulmuştur. Çünkü ülkemizde özellikle 1950 ile 1960 yılları arasında uygulanan çok partili rejim döneminde, kamu hizmetlerinde çalışan görevlilerin siyasî partiler karşısında tarafsızlıklarını koruyamadıklarını göstermiştir. Eğer, söz konusu 119 uncu madde ile memurların partilere girme hakkı yasaklanmamış olsaydı, şüphesiz ki, Devlet memurlarının tarafsızlığını sağlamak büsbütün imkânsız olurdu. İşte, bunun içindir ki, memurların partiler karşısındaki tarafsızlığını sağlayacak tedbirler konusunda da Anayasa teminatına ihtiyaç görülmüş ve 119 uncu madde kabul edilmiştir. 119 uncu madde gereğince ; Devlet memurlarından başka, kamu iktisadî teşebbüslerinin yönetim ve denetim işlerinde çalışanlar da siyasî partilere üye olamazlar. Bunun gibi, kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanların merkez kurullarında görev alanların da siyasî parti üyesi olma hakkı yoktur. Yine aynı maddeye göre, «Memurlar ve kamu iktisadî teşebbüslerinde çalışanlar, görevlerini yerine getirirken, vatandaşlar arasında, siyasî kanatlarından ötürü herhangi bir ayırım yapamazlar.»

İncelemekte olduğumuz 119 uncu maddenin son fıkrası, madde-
deki esaslara aykırı fiillerin müeyyidesini açıklamaktadır. Buna göre «Aykırı hareketleri mahkeme hükmüyle sabit olanlar, kamu hizmetinden temelli çıkarılır.»

SPK nun 8 inci maddesi partilere üye olamayacak kimseleri göstermiştir. 440 sayılı İktisadî Devlet Teşekkülleri ile müesseseleri ve iştirakleri hakkındaki kanunun 32 nci maddesinin ilk fıkrasındaki «bir işle meşgul olmak» veya «bir hizmet kabul etmek» deyimleri, siyasî partilere üye olma durumunu kapsamaz.

Anayasanın 119 ncu maddesiyle ilgili olarak belirtmemiz gereken bir diğer husus ta şudur : Kamu yararına çalışan derneklerden özel kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanlar Türkiye Kızılay Cemiyeti, Türk Hava Kurumu ve Türk Çocuk Esirgeme Kurumlarıdır.

8 — Any. m. 120/sn fıkra (Memurların Partiye Girme Yasağının İstisnası).

Memurların siyasî partiler girememesi knusundaki tek istisna Anayasanın sonraki maddesinde (m. 120) yer almaktadır. Bu maddenin 6 ncı fıkrası gereğince, üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları, bu yasaklamanın dışındadırlar. Ancak, bunlar, siyasî partilerin genel merkezlerindeki karar ve yönetim organlarında görev alabilirler. Bu görevlerin dışında görev almaları mümkün değildir (SPK m. 8/3).

Görülüyor ki, siyasî partilere üye olma yasağı, üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları hakkında uygulanmaz. Ancak, bunlar partilerin genel merkezleri dışında yönetim görevi alamazlar.

İşte, bu hüküm, siyasî hayatımızın zenginleşmesi ve partilerin kendilerinden beklenen hizmetleri daha iyi görebilmeleri, kamu oyunun oluşumunu etkileyecek seviyeli ve yeterli yayın yapmalarını sağlamak amacı ile kabul edilmiştir. Bu hükmün yer aldığı 120 inci maddenin gerekçesinde şu görüşe de yer verilmiştir :

«Üniversite öğretim üyelerinin partilere girebilmesine imkân vermek, aynı zamanda ilmî çalışmaların memleket realitelerinden uzak kalmaması maksadını aksettirmektedir.»

9 — Any. m. 149 (İptal Dâvası Hakkı ve Partiler)

İptâl dâvasının kimler tarafından Anayasa Mahkemesinde açılabileceğini gösteren Anayasanın 149 uncu maddesinde, böyle bir dâva

hakkı, siyasî partilere de tanınmıştır. Şu şartla ki, bu hakkı kullanabilmesi için, bir siyasî partinin son milletvekili genel seçimlerinde muhter oy sayısının en az yüzde onunun almış olması veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsilcisi bulunması gerekir. Bu durumdaki partilerin meclis grupları da iptâl dâvası hakkına sahiptirler.

İşte bu hükümle siyasî partilere gördükleri görevden ötürü doğrudan doğruya dâva hakkı tanınmıştır. Partiler, kendi varlık ve görevleri ile ilgili olsun veya olmasın, doğrudan doğruya (ex officio) iptâl dâvası açmak hakkını haizdirler. Anayasanın bu hükmünü, Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkındaki Kanunun birçok maddeleri (m. 20, 21, 22, 25, 26/1, 2, 5, geçici m. 5/1, 2 ; 9/I, II) düzenlemektedir.

S o n u ç :

İkinci Dünya Savaşından sonra yapılan bir kısım anayasalarda (1947 İtalyan, 1949 Alman ve 1961 Türk Anayasalarında) ; partilerin bir Anayasa müessesesi haline getirilişlerinde, onların zararlı faaliyetlerinden demokrasiyi ve Anayasa düzenini korumak gayesi hâkim olmuştur. Bu genel gayenin dışında, Türk ve Alman Anayasaları, bu kuruluşları Anayasa Mahkemesinin denetleme alanına sokmuşlar ve böylece partilerin Yürütme Organı'nın her çeşit müdahalesine karşı korunmasını sağlamışlardır. Bu iki Anayasa gereğince siyasî partilerin Anayasaya aykırılıklarını tespit görevi Anayasa Mahkemesine verilmiştir.

Sözünü ettiğimiz her iki Anayasa gereğince, parti kapatma konusunda yetkili tek merci Anayasa Mahkemesidir. Bu konuda, Devlet hayatında en önemli kararlar vermeğe yetkili ve Anayasaya riayeti sağlayan bütün yargı faaliyetlerinin en üst mercii durumundaki Anayasa Mahkemesinin yetkili kılınması, partilerin taşıdığı büyük önemin bir sonucudur. Zaten, böyle kuruluşların Devlet hayatındaki büyük rol ve önemleri, onların herhangi bir dernekten ayrı hükümlere tâbi tutulmasını gerektirir. Bu esasa aykırı bir düzenleme, ne ihtiyaçlara ve ne de onlara tanınması gereken teminata uygun düşer. İşte, bunun içindir ki, siyasî partilerin, daha önce olduğu gibi, bir sulh mahkemesi tarafından kapatılmasını önleyen Anayasamızın 19. ve 57 nci maddelerindeki hükümlerini yerinde bulmaktayız.

K I S A L T M A L A R

<i>AnyMKD</i>	:	Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
<i>B.</i>	:	Birleşim
<i>BVerGE</i>	:	Entscheidungen de Bundesver Fassungsgerichts (Alman Federal Anayasa Mahkemesi Kararları)
<i>bkz.</i>	:	Bakınız
<i>c.</i>	:	cilt
<i>CSTD.</i>	:	T.C. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
<i>dn.</i>	:	dip notu
<i>f.</i>	:	fıkra
<i>m.</i>	:	madde
<i>MMTD.</i>	:	T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi
<i>RG.</i>	:	T.C. Resmî Gazete
<i>S.</i>	:	Sayı
<i>s.</i>	:	sahife
<i>SBFD.</i>	:	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
<i>SPK.</i>	:	Siyasî Partiler Kanunu